

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΣΤΟ ΟΥΔΕΤΕΡΟΘΡΗΣΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΤΟΥ ΡΕΖΙΣ ΝΤΕΜΠΡΕ)

I

Το Δεκέμβριο του 2001 ο Ζακ Λανγκ, Υπουργός Εθνικής Παιδείας της Γαλλίας ζήτησε από τον καθηγητή Ρεζίς Ντεμπρέ, το θεωρητικό ενδιαφέρον του οποίου εστιάζεται και στη μελέτη του θρησκευτικού φαινομένου, να του υποβάλλει μια έκθεση με προτάσεις: α) για τα προγράμματα διδασκαλίας των θρησκειών και β) την κατάρτιση των καθηγητών, σε πλαίσιο κοσμικό και δημοκρατικό. Αφορμή του αιτήματος του Ζακ Λανγκ αποτέλεσε το βιβλίο του Ντεμπρέ για τη γνώση των θρησκειών με τίτλο «Θεός, ένα οδοιπορικό», όπου θίγεται το ζήτημα διδασκαλίας των θρησκειών στο σχολείο στο οποίο μεταξύ των άλλων υπογραμμίζεται και το εξής: «η Δημοκρατία δεν αναγνωρίζει καμιά λατρεία. Πρέπει ωστόσο να αρνείται να τις γνωρίσει;».

Η έκθεση του Ντεμπρέ, στο παραπάνω αίτημα του Υπουργού, αποτελείται από πέντε ενότητες, με τους εξής τίτλους: α) Ποιο το σκεπτικό; β) Ποιες οι αντιστάσεις; γ) Ποια τα εμπόδια; δ) Τι είδους ουδετεροθρησκεία; ε) Ποιες οι προτάσεις;

Το έργο αυτό του Ντεμπρέ το θεωρούμε προκλητικό γιατί, απαλλαγμένο από θρησκοληψίες, φανατισμούς και μισαλλοδοξίες, καλλιεργεί ένα κριτικό και ανοιχτό πνεύμα με βάση βέβαια τα Γαλλικά δεδομένα. Ταυτόχρονα δε μπορεί να αποτελέσει για μας στοιχείο προβληματισμού και αυτοκριτικής.

Η βασική θέση του συγγραφέα για τη διδασκαλία των θρησκειών στο ουδετερόθρησκο σχολείο είναι ότι εκείνο που χρειάζεται είναι όχι θρησκευτική διδασκαλία αλλά προσέγγιση των θρησκειών ως πολιτισμικών φαινομένων και δομικών στοιχείων της ιστορίας της ανθρωπότητας, μέσα στα πλαίσια όχι ενός ξεχωριστού μαθήματος αλλά διαφόρων διδασκομένων μαθημάτων με ισότιμο τρόπο, όπως της λογοτεχνίας και γλώσσας, της φιλοσοφίας, των εικαστικών τεχνών, της ιστορίας και της γεωγραφίας.

II

Στην αρχική ενότητα της έκθεσής του ο Ντεμπρέ εκθέτει το *σκεπτικό* της βασικής του θέσης. Συγκεκριμένα τονίζει ότι, όταν από την αλυσίδα της

εθνικής και ευρωπαϊκής μνήμης απουσιάζει ο κρίκος της θρησκευτικής πληροφόρησης, τότε, εκτός των άλλων πολλά μνημεία του πολιτισμού καθίστανται ακατανόητα και χωρίς ενδιαφέρον. Πέραν δε αυτού τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, όσον αφορά στη διδασκαλία στοιχειωδών καθηκόντων προσανατολισμού, σημειώθηκε μια μετάθεση ευθύνης από την ιδιωτική σφαίρα στο σχολείο, στο οποίο ταυτόχρονα επικρατούσαν ένας ορισμένος φορμαλιστικός τεχνικισμός στην προσέγγιση των κειμένων και των έργων, γεγονός που ωθούσε στο περιθώριο τις κλασικές ανθρωπιστικές σπουδές, δηλ. τις επιστήμες του νοήματος. Θρησκευτικές παραδόσεις και μέλλον των ανθρωπιστικών σπουδών πάνε μαζί, σημειώνει επιγραμματικά.

Στη συνέχεια υποστηρίζει ότι «η θρησκευτική α παιδευσία» είναι μέρος και απότοκο μιας θεμελιώδους «α παιδευσίας», η οποία επηρεάζει όλους τους γνωστικούς κλάδους και όλους τους τρόπους συμπεριφοράς. Στο σημείο αυτό είναι χαρακτηριστική η επισήμανση που κάνει, όταν λέγει, ότι αυτό που αποκαλούμε α παιδευσία των νέων είναι μια άλλη κουλτούρα την οποία μπορούμε να ορίσουμε ως κουλτούρα της έκτασης, δηλ. ως κουλτούρα που δίνει προτεραιότητα στο χώρο εις βάρος του χρόνου, στην αμεσότητα εις βάρος της διάρκειας, αντλώντας κατά βάση από τα νέα τεχνολογικά προϊόντα.

Μέσα σ' αυτήν την πραγματικότητα η ιστορία των θρησκειών αποδεικνύεται στην πλήρη εκπαιδευτική της συνάφεια ως μέσο συναρμογής της βραχείας με τη μακρά διάρκεια, ως αντίδοτο στην ανισορροπία μεταξύ χώρου και χρόνου.

Όπως διευκρινίζει στη συνέχεια ο Ντεμπρέ, πρόθεσή του δεν είναι να δώσει προνομιακή θέση στο θρησκευτικό φαινόμενο αλλά να εφοδιάσει τους νέους με τα μέσα εκείνα που θα τους επιτρέψουν να παραμείνουν πλήρως πολιτισμένοι, διασφαλίζοντας το δικαίωμά τους στην ελεύθερη άσκηση της κρίσης τους.

III

Στη δεύτερη ενότητα, που επιγράφεται «*ποιες οι αντιστάσεις*», ο Ντεμπρέ υποστηρίζει ότι η πρόταση για συμπερίληψη των θρησκευτικών ζητημάτων σε μια διδασκαλία πλήρως απαλλαγμένη από θρησκευτικές εξαρτήσεις προκαλεί ζωηρές αντιδράσεις τόσο από την κοσμική όσο και από την εκκλησιαστική πτέρυγα, αφού τη θεωρούν Δούρειο Ίππο για διαμετρικά, όμως

αντίθετους λόγους, και γι' αυτό την αποκηρύσσουν. Η μεν πρώτη τη χαρακτηρίζει ως μεταμφιεσμένο κληρικαλισμό και ως έσχατη δολιότητα ενός προσηλυτισμού. Αντίθετα η δεύτερη, δηλ. η πτέρυγα των πιστών, την αποκηρύσσει ως Δούρειο Ίππο ενός συγκρητισμού και ενός σχετικισμού που τείνουν να εξαλείψουν τα όρια ανάμεσα στην «αληθινή θρησκεία» και τις «ψεύτικες». Στη συνέχεια αναφέρει ότι οι παραπάνω αντιρρήσεις τροφοδοτούνται από μια βασική παρεξήγηση: «Η διδασκαλία των θρησκευτικών δεν είναι θρησκευτική διδασκαλία». Ο Ντεμπρέ προσπαθεί να διαλύσει τις παρεξηγήσεις αυτές, αναφέροντας έξι διευκρινίσεις:

Πρώτη διευκρίνιση: Δεν μπορεί κανείς να συγχέει κατήχηση και πληροφόρηση, πρόταση πίστης και προσφορά γνώσης. Ο πρώτος τύπος διδασκαλίας προϋποθέτει την αυθεντία ενός αποκεκαλυμμένου λόγου, ενώ ο δεύτερος προβαίνει σε μια περιγραφή, πραγματολογική και εννοιολογική προσέγγιση των υπαρκτών θρησκειών.

Δεύτερη διευκρίνιση: Για την αναζήτηση νοήματος ή για τις μεταφυσικές ανησυχίες, ως πραγματικότητες που δεν μπορεί να παραθεωρήσει η εθνική εκπαίδευση, δεν αναγνωρίζεται στις θρησκείες το οποιοδήποτε μονοπώλιο ή η αποκλειστικότητα ή η υπεροχή. Τις ίδιες ανησυχίες εξερευνούν η φιλοσοφία, οι επιστήμες και η ίδια η τέχνη, δίχως να απηχούν υποχρεωτικά «την επίκληση του επέκεινα».

Τρίτη διευκρίνιση: Η αποπομπή του θρησκευτικού φαινομένου από το δημόσιο σχολείο ευνοεί την παθολογία του παιδιού αντί την εξυγίανσή του. Μια αντικειμενική γνώση των κειμένων και παραδόσεων οδηγεί ζηλωτές στην αποτίναξη του φανατισμού.

Τέταρτη διευκρίνιση: Η οπτική της πίστης και η οπτική της γνώσης, ως δύο προσεγγίσεις, μπορεί να συνυπάρχουν και στο ίδιο πρόσωπο, με την επισήμανση ότι η πρώτη ξεκινά από τη θρησκεία ως λατρευτικό γεγονός, ενώ η δεύτερη ξεκινά διαχωρίζοντας προεισαγωγικά τη θρησκεία ως πολιτισμικό γεγονός. Όμως, το κοσμικό κράτος δεν ασχολείται παρά με αυτό που έχουμε όλοι μας κοινό, δηλ., τα ορατά και απτά αποτυπώματα των ποικίλων συλλογικών πίστεων στον κόσμο που μοιράζονται οι άνθρωποι χωρίς να ανακατεύονται στις μύχιες εμπειρίες, που έχουν κοινές μόνο ορισμένοι και όχι όλοι οι πολίτες.

Πέμπτη διευκρίνιση: Η διδακτική δεοντολογία προϋποθέτει την αναστολή των προσωπικών πεποιθήσεων. Οι εκπαιδευτικοί διδάσκονται να ισοσταθμίζουν κατανοητή εγγύτητα και κριτική απόσταση. Όμως, οι θρησκείες δεν είναι μόνο ιστορία. Ιστορικό πλαίσιο δίχως την πνευματικότητα, που την εμπυχώνει, απονευρώνει τα πράγματα. Ομοίως πνευματικότητα χωρίς το κοινωνικό πλαίσιο κινδυνεύει να γίνει μυστικισμός. Τρίτος δρόμος: Να πληροφορούμε για τα γεγονότα, ώστε να αναπτύσσουμε τις σημασίες τους.

Έκτη διευκρίνιση: Η θρησκευτική α παιδευσία συνδέεται με το επίπεδο των σπουδών.

IV

Στην τρίτη ενότητα, που επιγράφεται «ποια τα εμπόδια», αρχικά επισημαίνεται το πρόβλημα προσθήκης ενός ακόμη μαθήματος στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Η προσθήκη ενός ακόμη μαθήματος σ' ένα βαρύ φορτωμένο πρόγραμμα θα ήταν παράλογη. Έτσι, αν προωθούσαμε την ιστορία των θρησκειών ως ξεχωριστό μάθημα, θα προσφέραμε σ' αυτό τη χειρότερη των υπηρεσιών.

Επομένως η προσπάθεια πρέπει να στραφεί στο περιεχόμενο της διδασκαλίας του ακανθώδους, περίπλοκου αυτού μαθήματος, μέσω της σύγκλισης των υπάρχοντων μαθημάτων και στην ανάλογη προετοιμασία των διδασκόντων

Για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών απαιτείται το κλείσιμο των δύο λεπίδων της μιας ψαλίδας, δηλ. τη σχολική και την πανεπιστημιακή.

V

Στην τέταρτη ενότητα, που επιγράφεται: «*τι είδους ουδετεροθρησκεία;*» καταρχάς προβάλλεται η θέση ότι η αρχή της ουδετεροθρησκείας «θέτει την ελευθερία της συνείδησης», δηλ. το να έχει ή να μην έχει κανείς θρησκεία πέρα και πάνω από αυτό που σε κάποιες χώρες αποκαλείται «θρησκευτική ελευθερία» (δηλ. το να μπορεί κανείς να επιλέξει θρησκεία, αρκεί να έχει κάποια).

Ο κοσμικός χαρακτήρας του κράτους είναι αυτό που κάνει δυνατή τη συνύπαρξή τους, καθώς ό,τι έχουν δικαιωματικά κοινό όλοι οι άνθρωποι οφείλει να υπερβαίνει εκείνο που τους χωρίζει εν τοις πράγμασι.

Η πρόοδος στον αγώνα κατά του αναλφαβητισμού προϋποθέτει την ικανότητα πρόσβασης στην καθολικότητα της ανθρώπινης εμπειρίας.

Η προώθηση των σχεδίων που επεξεργαζόμαστε απαιτεί από το δημόσιο σχολείο να αποδειχθεί ακόμη πιο ουδετερόθρησκο, υπαγόμενο σε μια ξεκάθαρα αποδεκτή τάξη αξιών, δεσμευτικών, όπως και οι θρησκευτικές, προς τις οποίες μπορούν, αν χρειαστεί, να αντιταχθούν (Ο καθένας την πίστη του. Σεβόμαστε τη δική σας. Σεβαστείτε τη δική μας).

Το προτεινόμενο εγχείρημα δεν προσποιείται ότι αντικαθιστά αυτούς για τους οποίους η πίστη είναι βίωμα. Ωστόσο στο εσωτερικό και συνεπεία αυτού του αυτοπεριορισμού το πνεύμα του κοσμικού κράτους δεν έχει τίποτε να φοβηθεί. Κι αυτό για τρεις λόγους:

Πρώτον, ένα κοσμικό κράτος που υπεκφεύγει, προτείνοντας την ορθολογικότητα στο πεδίο του συμβολικού, ακρωτηριάζεται. Η διάνοιξη του πνεύματος των νέων σε όλη τη γκάμα των συμπεριφορών και των πολιτισμών, οδηγεί στο φωτισμό των σκοτεινών περιοχών. Η απώθηση της θρησκείας εκτός του πεδίου του μεταδοτισμού μαρτυρούσε ένα κοσμικό κράτος που ταλανιζόταν ακόμη από τις συνθήκες της γέννησής του ή μια αντιθρησκεία του κράτους σφραγισμένη από τις μάχες, που έπρεπε να δώσει ενάντια στον καθολικισμό, κόντρα στον άνεμο.

Δεύτερον, μόνο μια δοκιμασμένη κοσμική δεοντολογία, μπορεί να αποφύγει τη σύγχυση των πνευματικών αρχών καθόσον απαιτεί αμεροληψία και ουδετερότητα των εκπαιδευτικών. Η αρχή του κοσμικού κράτους τήρησε αποστάσεις από τη μαχητική αντιθρησκευτικότητα.

Τρίτον, όταν ο κοσμικός χαρακτήρας του κράτους είναι αδιαχώριστος από μια δημοκρατική σκόπευση της αλήθειας, τότε υπερβαίνει τις προκαταλήψεις και προάγει τις αξίες, με αποτέλεσμα να συμβάλλει στην εξουδετέρωση των ποικίλων ζηλωτισμών.

Η λειτουργία ενός κοσμικού κράτους που βασίζεται σε ένα σταθερό υπόβαθρο φιλοσοφικών αξιωμάτων είναι εξελισσόμενη και καινοτόμος. Πρόκειται για ένα κοσμικό κράτος ικανοποιημένο και σίγουρο για τον εαυτό του και την αξία του.

Η ωριμότητα του κοσμικού κράτους διέπεται από τη βασική αρχή μετάβασης από την ουδετεροθρησκεία της αναρμοδιότητας (δηλ. η θρησκεία

δεν μας αφορά εκ συστάσεως) στην ουδετεροθρησκεία της κατανόησης (δηλ. είναι χρέος μας να κατανοήσουμε περί τίνος πρόκειται). Στα μάτια ενός ουδετερόθρησκου δεν υπάρχουν ταμπού ή απαγορευμένες ζώνες.

Σε τελευταία ανάλυση η ψύχραιμη και μεθοδευμένη μελέτη του θρησκευτικού φαινομένου είναι ο έλεγχος και η βάσανος της αλήθειας.

Η εθνική μας αυτή προσέγγιση μιας καθολικής δικαιοκίνης αρχής αποτελεί μοναδικό φαινόμενο στην Ευρώπη, απαιτητικότερη κάθε νομικού διαχωρισμού εκκλησιών από το κράτος και πιο φιλόδοξη από μια απλή εκκοσμίκευση.

Λόγω αυτής της πρωτοτυπίας υψώνονται φωνές που επιδιώκουν την ευθυγράμμιση της Γαλλίας με το «κοινοτιστικό μοντέλο».

Όσοι προβάλλουν τις παραπάνω αιτιάσεις για τη Γαλλία ξεχνούν δύο βασικά πράγματα:

Πρώτον, στην ευρωπαϊκή ένωση στο θέμα της διδασκαλίας των θρησκειών δεν υπάρχει μόνο ένα μοντέλο, αλλά τόσες περιπτώσεις όσες και χώρες. Δηλ. δεν υπάρχει ευρωπαϊκή νόρμα για το θέμα αυτό. Κάθε συλλογική νοοτροπία διαχειρίζεται με το μικρότερο δυνατό κόστος την ιστορική κληρονομιά της και τις σχέσεις της με τις συμβολικές δυνάμεις.

Δεύτερον, η λεγόμενη ευρωπαϊκή διδασκαλία ξεσηκώνει συχνά διαμαρτυρίες των αθρήσκων και αποστασίες των λοιπών.

Επομένως μας επιτρέπεται να αναλογιστούμε ότι μία προσπάθεια πιο ισορροπημένη ή πιο αποστασιοποιημένη θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με ενδιαφέρον από τους γείτονές μας Ευρωπαίους.

VI

Στην τελευταία ενότητα ο Ντεμπρέ κάνει *δώδεκα συγκεκριμένες προτάσεις* για το περιεχόμενο της διδασκαλίας των θρησκειών διαμέσου των διαφόρων σχολικών μαθημάτων, καθώς και για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών σχετικά με το βασικό θέμα «κοσμικό κράτος και θρησκείες», με τη σύσταση ενός «εθνικού διεπιστημονικού σεμιναρίου» και με την έκφραση ευχής δημιουργίας ενός Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Επιστημών των Θρησκειών», ανεξάρτητο από εκκλησιαστικές ή ιδεολογικές επιρροές.

Στο τέλος της έκθεσής του ο Ντεμπρέ ανακεφαλαιώνοντας προβαίνει στην παρακάτω σημαντική, κατά τη γνώμη μας, επισήμανση: «Αν εξετάσουμε

το πράγμα από πιο κοντά, η άρνηση να θεσπίσουμε ένα ξεχωριστό μάθημα μπορεί να αποδειχθεί, παρά τα φαινόμενα, διανοητικό πλεονέκτημα, καθώς το θρησκευτικό φαινόμενο διαπερνά περισσότερα από ένα πεδία μελέτης και ανθρώπινες δραστηριότητες. Από την άλλη πάλι, μπορεί να συνιστά παιδαγωγικό κίνδυνο, τον κίνδυνο του διασκορπισμού και της ελαφρότητας. Χρειάζεται επομένως να προχωρήσουμε, στην παρούσα συγκυρία, μεταξύ των συμπληγάδων του υπερβολικού και του ελάχιστου».

VII

Οι παραπάνω θέσεις του Ντεμπρέ αποτελούν θετική προσφορά για τη μελέτη του θρησκευτικού φαινομένου στο γαλλικό δημόσιο σχολείο, δεδομένης της επιφυλακτικότητας που επικρατεί στους γαλλικούς κύκλους για οτιδήποτε έχει σχέση με τη θρησκεία.

Για μας αυτό σημαίνει ότι πρέπει να αποβάλλουμε τον εφησυχασμό και να επανεξετάσουμε το όλο θέμα με βάση τα νέα δεδομένα. Αυτό δε σημαίνει αντιγραφική μεταφορά των θέσεων του Ντεμπρέ στο χώρο μας, αλλά δυναμική αξιοποίησή τους σε πρώτο στάδιο με τη δημιουργία προβληματισμών και την απαλλαγή μας από ένα πνεύμα αυτάρκειας και σιγουριάς.

Χρήστος Βασιλόπουλος